

Johannes Mejer og »Rechte Herr Weg«

Af *Henrik Becker-Christensen*

I 1649 udfærdigede den kendte kartograf Johannes Mejer et kort over den østlige del af Haderslev amt. En af de veje, som han indtegnede, gik fra Immervad nordpå over Vedsted i retning mod det nuværende Vojens. Den fik på kortet påtegningen »Rechte herr weg«. Det er traditionelt blevet oversat ved den »rette hærvej«, og har givet anledning til en del spekulationer om Hærvejens forløb. Dr.phil. Henrik Becker-Christensen argumenterer her for, at Johannes Mejer i stedet mente den »højre hærvej«, og gør nærmere rede for selve hærvejsbegrebet.

Indledning

Den jyske Hærvej er i dag kendt viden om godt hjulpet på vej af talrige skribenter, dygtig turist-marketing og ikke mindst de årlige hærvejsmarcher – den ene omkring Viborg, den anden fra Slesvig til Viborg. Hærvejsnavnet er slået sådan fast, at mange ikke tænker over, at den gamle færdselsåre eller dele heraf tidligere havde mange andre navne. Eksempler herpå er betegnelser som Via Regia (kongevejen), adelvejen, oksevejen, studevejen, »Sauffsewei« (sakservejen), Romavegr, gammel Viborgvej eller slet og ret »den store landevej«.

Det var først i 1930, da historikeren Hugo Matthiessen udgav sin bog »Hærvejen«, at dette navn for alvor blev slået fast, og den gamle færdselsåre endelig fik sin dåbsattest. I de følgende årtier fortrængte hærvejsnavnet lige så stille de øvrige navne - godt bakket op af ivrige turistchefer og de lokale kommuner. Det skete også i Nordslesvig, hvor de gamle vejskilte med navnet Oksevejen i 1960'erne og 1970'erne blev afløst af nye med navnet Hærvejen. Det var egentlig synd, da de lokale vejnavne flere steder havde større hævd og gav udtryk for, hvad vejen var blevet kaldt gennem århundreder i folkemunde. I Sydslesvig har man derimod flere steder holdt fast ved det gamle vejnavn Oksevejen.

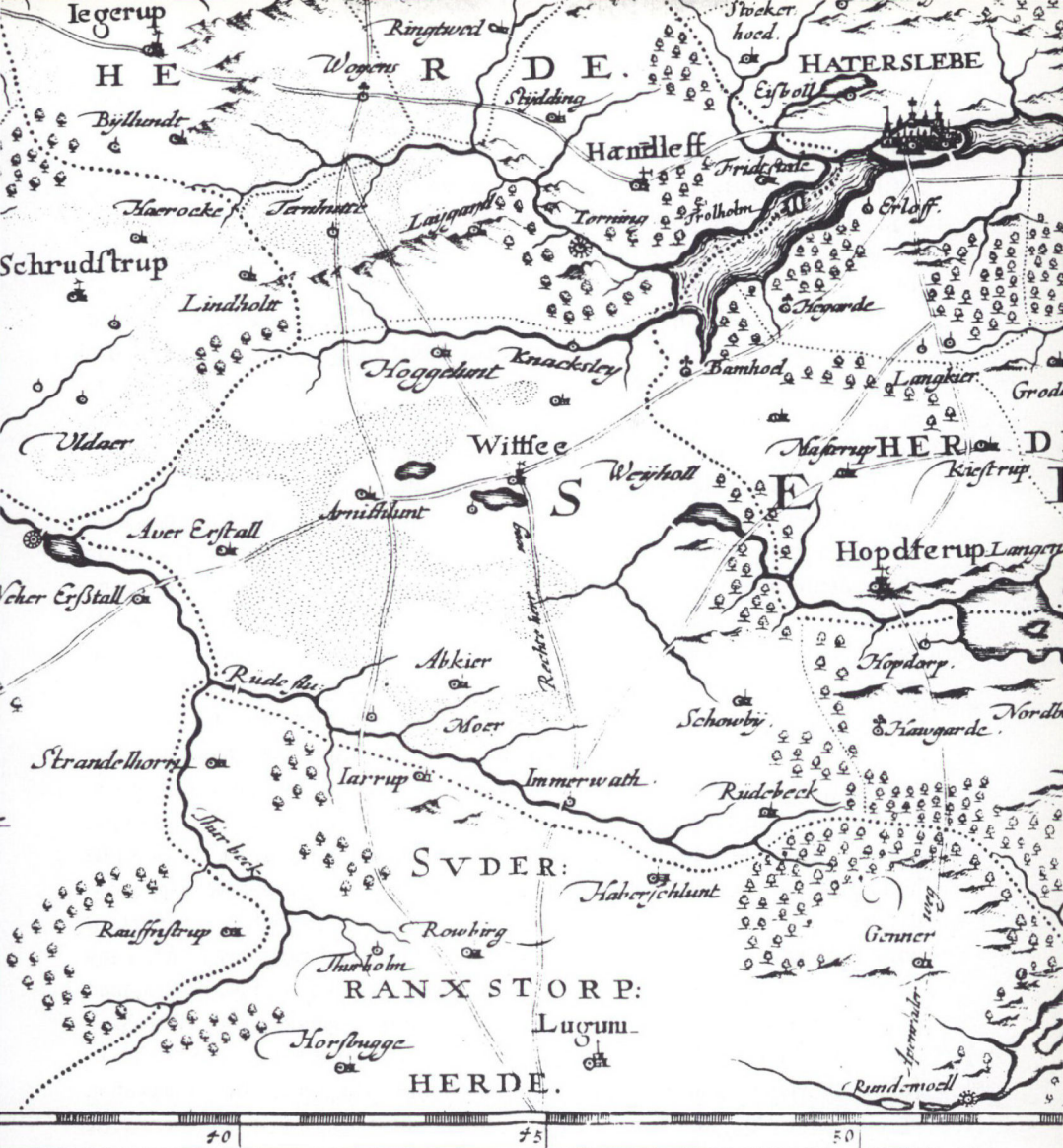
Selvfølgelig var det ikke helt uden grund, at Hugo Matthiessen valgte navnet Hærvejen. Der var flere belæg herfor. Den er således omtalt under betegnelsen »hærvej« i præsten Niels Hansen Heldvads »Prognosticon« for året 1600. Heldvad kunne her berette om «...et sælsomt uhørt væsen og spektakel (af unge græsselige djævle, spøgelse og skovdjævle som jeg kalder dem for), som i 1597 har tildraget sig imellem Slesvig by og Flensborg ved skoven og Hærvejen

halvtredje mils vej fra Slesvig«. ¹ Navnet dukker op igen i Aabenraa amtsregnskab for 1627. Her kunné amtsskriver Peter Moritzen berette, at Christian 4.s flygtende tropper havde afbrændt Toldsted kro, og at toldereren samme steds var flygtet »...weile an der Heer-Strassen, da er gewohnet, niemann bleiben kan...«. ² Mest kendt er Johannes Mejers brug af hærvejsnavnet i forbindelse med den jyske færdselsåre. På et af sine kort over Haderslev amt hæftede han således i 1649 betegnelsen »Rechte herr weg« på den ene gren af en vejgaffel nord for Immervad.

Det er imidlertid vigtigt at slå fast, at hærvejsnavnet tidligere kun var ét blandt flere navne på den samme vej. Hertil kom, som det vil blive omtalt i et følgende afsnit, at ordet »hærvej« endnu i det 17. og 18. årh. blev brugt som en fællesbetegnelse for alle større veje i Danmark og hertugdømmerne. Den jyske Hærvej havde med andre ord oprindeligt ikke patent på sit navn.

Af de nævnte kilder var det uden tvivl Johannes Mejers påtegning »Rechte herr weg«, der gjorde størst indtryk på Hugo Matthiessen. Han oversatte det til den »rette hærvej« og mente, at Johannes Mejer herved ville gøre opmærksom på, at det var »Rechte herr weg« og ikke den østligere Oksevej til Haderslev, som oprindeligt var den vigtigste nord-syd gående færdselsåre. Det var denne tolkning, der gav næring til Hugo Matthiessens opfattelse af, at den nørrejyske og den sønderjyske del af Hærvejen tidligere var forbundet af det, som han malende kaldte for »den døde vej« – en vej der var gået af brug i løbet af middelalderen. Hertil kom, at Johannes Mejers påtegning var med til at styrke Hugo Matthiessens opfattelse af, at Hærvejen oprindeligt havde været én enkelt vej ned gennem Jylland.

At det sidstnævnte ikke forholdt sig sådan er senere blevet påvist. ³ I den foreliggende sammenhæng er det imidlertid tolkningen af ordene »Rechte herr weg«, som skal undersøges nærmere. Trods forskellige opfattelser af Hærvejens eller rettere hærvejenes forløb, er Hugo Matthiessens oversættelse af Johannes Mejers påtegning gået igen i flere fremstillinger. Imidlertid er der også den mulighed, at »Rechte herr weg« kunne betyde den »højre hærvej«. Mads Lidegaard og undertegnede har tidligere været inde på denne tanke. ⁴ Et fornyet studium af det værk, som Johannes Mejers kort er trykt i, og et af ham selv udarbejdet revideret manuskript hertil, bekræfter nu denne antagelse. Dog er det på sin plads først at præsentere Johannes Mejers og Caspar Danckwerths »Newe Landesbeschreibung der zwei Hertzogthümer Schleswich und Holstein«.

Udsnit af Johannes Mejers kort fra 1649 over den østlige del af Haderslev amt. Man ser »Rechte herr weg« fra Immervad nordpå mod Vojens og til højre for denne vej hovedvejen mod Haderslev. Det var denne påtegning »Rechte herr weg«, der gav anledning til titlen på Hugo Matthiessens klassiske bog om Hærvejen.

Kartografen og topografen

Johannes Mejer blev født 1606 i Husum. Faderen var præst, men døde allerede i 1617. Da moderen sad tilbage med en stor børneflokk og var i trange kår, kom sønnen til at bo hos sin morbroder, der var herredsfoged i Krop. Senere

flyttede den unge Johannes Mejer til København, hvor han tog ophold hos sin farbroder Bernhard Mejer, der var præst ved Petri kirke. I København begyndte Johannes Mejer at studere matematik, der i det 17. årh. bl.a. omfattede astrologi og kartografi. På det sidstnævnte felt er professor Thomas Finckes interesse for landmåling muligvis kommet ham til gode.

Efter afslutningen af Kejserkrigen i 1629 tog Johannes Mejer efter alt at dømme ophold i sin fødeby Husum, hvor han tjente til dagen og vejen ved undervisning og udfærdigelse af begravelses- og bryllupsbreve. I 1640 begyndte han også at udgive en almanak, som fandt betydelig udbredelse. Det var dog som kartograf, at han blev kendt såvel i samtiden som eftertiden.

I 1636 begyndte Johannes Mejer at udarbejde kort over marskegnene omkring Husum. De blev indleveret til den gottorpske hertug, der forærede ham en mindre pengesum og gav ham til opgave at kortlægge Aabenraa amt og Slien. Dette arbejde blev fuldført 1640-41. Det følgende år fik han en ny arbejdsgiver, da Christian 4. overdrog ham at kortlægge vestkysten fra Varde lige til Glückstadt. Senere blev hvervet udvidet til at omfatte begge hertugdømmer. Arbejdet hermed kom til at tage adskillige år, men allerede 1647 blev indsatsen påskønnet med en udnævnelse til kongelig matematiker.

Det var med god grund. Som kartograf ragede han da allerede højt op i samtiden og lavede efter datidens målestok en række fortrinlige kort. Set fra et moderne synspunkt skal man dog være varsom i omgangen med Mejers kort. På grund af de primitive midler, der var til hans rådighed, og den fart han havde på, nåede han ikke frem til en virkelighedstro gengivelse. I detalillen dyngede han, som P. Lauridsen har konstateret, »...fejl på fejl, og ingen af hans kort kan lægges til grund for videnskabelige undersøgelser.«⁵ Man må således bl.a. holde sig for øje, at landsbyernes indbyrdes stilling, beliggenhed og afstand ofte er upålideligt gengivet. Det samme gælder også vejenes og åløbenes retninger, der kun er rigtige i grove træk. Trods disse svagheder, er Johannes Mejer en af de ypperste repræsentanter for 1600-tallets kortkunst, og mange af hans kort pryder i dag – enten i original eller kopi – med rette mange hjem.⁶

Det var i Husum, at Johannes Mejer fik kontakt med Caspar Danckwerth. Han var født i Oldensworth i Ejdersted, hvor hans far var landfoged, men senere flyttede familien til Husum, hvor faderen blev borgmester. Den unge Danckwerth studerede lægevidenskab ved flere tyske universiteter og tog i 1633 doktorgraden i Basel. Senere kom han til at praktisere i sin hjemby, hvor han i 1641 blev udnævnt til borgmester. Foruden lægegerningen interesserede Danckwerth sig for historie og genealogi. Det var medvirkende til, at Johannes Mejer i 1648 opfordrede ham til at skrive en tekst til de kort, som han havde udarbejdet over hertugdømmerne.

Resultatet af denne tilskyndelse blev det store topografiske værk med titlen »Neue Landesbeschreibung der zwei Hertzogthümer Schleswich und Holstein«, der udkom i 1652. Johannes Mejer og Caspar Danckwerth figurerede begge på titelbladet, men da det var Danckwerth, der havde skrevet hele teksten, er det hans navn, som værket senere er blevet forbundet med. Bogen blev trykt i det hertugelige hoftrykkeri på Gottorp og finansieret af de to initiativtageres brødre, apoteker Samuel Mejer i København og kammermester Joachim Danckwerth på Gottorp, som Johannes Mejer tidligere havde haft kontakt med.

Værket var dediceret til de to landsherrer – den danske kong Frederik 3. og den gottorpske hertug Frederik 4. Trods denne gestus var den danske konge utilfreds med værkets politiske tendens og truede med konfiskation. Det er dette forhold, som senere også faldt den generation af danske historikere for brystet, som havde oplevet 1864, når de skulle vurdere Danckwerths arbejde. For eksempel skrev P. Lauridsen 1890 i Dansk Biografisk Lexikon: »I stedet for at give en virkelig beskrivelse af landet fyldte han bogen med et højst upaalideligt historisk-ethnografisk-genealogisk stof; hans slægtstavler ere ubrugelige, hans ordfortolkninger urimelige indtil det parodiske og hans ethnografiske udviklinger for største delen værdiløse eller, hvor danske forhold omtales, uretfærdige. Danckwerth bringer de holsten-gottorpske lærdomme på tryk, og han tillige med Troels Arntkiel maa betragtes som Slesvig-Holstenismens vigtigste forløbere.«

Vilhelm la Cour var mere nuanceret, da han i 1934 omtalte Danckwerths »Neue Landesbeschreibung« i den nye udgave af Dansk Biografisk Leksikon. la Cour skrev således, at det var «...et epokegørende arbejde, som – bedømt ud fra samtidens egne forudsætninger – maa kaldes et i mange henseender lærd og fortræffeligt værk, der naturligt kom til at danne udgangspunkt for det allermeste af den følgende tids historisk-topografiske forskning i hertugdømmerne. Skønt I. del indeholder talrige historiske og etnologiske urimeligheder, finder man dog også i den adskillige værdifulde småtræk vedrørende befolkningens sprog og sæder, og det samme gælder de to følgende dele, som rummer den egentlige topografiske skildring af henholdsvis Sønderjylland og Holsten, indledt med en almindelig karakteristik af disse områder og i tilknytning dertil en detaljeret redegørelse for de enkelte amter.« Modsat P. Lauridsen mente la Cour, at Danckwerths tekst var helt uden antidansk tendens, og at den uvilje, som værket havde vakt i datiden, set fra en senere tids betragtning var af underordnet betydning. Denne positive omtale af Danckwerths arbejde er for få år siden blevet genoptrykt i den seneste udgave af Dansk Biografisk Leksikon.

Udgivelsen af det fælles værk medførte imidlertid, at Johannes Mejer og

Caspar Danckwerth skiltes som uvenner. Frederik 3.s utilfredshed med Danckwerths tekst truede med at undergrave Johannes Mejers stilling som kongelig matematiker. Takket være en ihærdig indsats lykkedes det ham dog at ride stormen af. Medvirkende hertil var, at han åbent kritiserede Danckwerth for at have «...indført allehaande stødende og urigtige ting» i teksten. Hertil kom, at Danckwerth ikke ville dele den gottorpske hertugs dedikationsgratiale med Johannes Mejer. Sidstnævnte måtte derfor lægge sag an mod sin kompagnon, der af hofretten på Gottorp blev dømt til at udrede en del af beløbet.

For at råde bod på de politiske komplikationer, som Danckwerths tekst havde givet anledning til, forsøgte Johannes Mejer selv at udarbejde en forbedret udgave af »Newe Landesbeschreibung«. Fra hans hånd findes således en »Renovirte Landesbeschreibung der zwey Herzogthümer...« i form af et over 1100 foliosider stort manuskript, der bærer årstallet 1654. På titelbladet oplyses det, at værket er »...durch Johannem Mejerum Husum. Cimbr. zum andern Mahll von Newen wieder übergesehen, mit mehr Landcarten und Andern Sachen vermehret undt verbeszert.« Det blev dog aldrig trykt. Pengemangel var sikkert en væsentlig årsag hertil.⁷

Til gengæld kunne Johannes Mejer glæde sig over, at de fleste af de 37 kort, der var blevet trykt i det af ham og Danckwerth udgivne værk, vandt stor anerkendelse. Der kom til at gå ikke mindre end 150 år, før de blev afløst af bedre arbejder i form af Videnskabernes Selskabs kort. Et af Johannes Mejers her nævnte 37 kort afbildede den østlige del af Haderslev amt. Det var blevet udfærdiget i 1649, men forstudierne var udført to år tidligere, da Johannes Mejer i 25 dage havde beset denne del af amtet. I amtsregnskaberne efterlod det sig følgende spor: »Johannis Meyer Ingenieur haffuer hafft En Wogen udi 25 Dage Att beschriffue Hadersleff, Diüsterup, Gramb och Rangesterup Herrih her udi Lehnit, hver daug till Wogenleye Lige som hand udi de Andere Lehen haffuer udgiffuitt och Bleffuitt Betaldt 1 Rdl. Diszligeste En Karll, Som paa alle Steder dragett med och wiist hannem Weyen, 2 Rdl. Er in alles Penge...27 Rixdl. Noch bekommet en Wogen fraa Hadersleff och till Flenszborgk...7 mark«.⁸

Det var formodentlig på en af disse rejser, at han kom til Immervad og stiftede nærmere bekendtskab med vejene der. Da han i 1649 udfærdigede sit kort over den østlige del af Haderslev amt, følte han sig i hvert fald foranlediget til at give en af disse veje påtegningen »Rechte herr weg«. Men hvad forstod han egentlig ved ordet »hærvej«?

Johannes Mejers hærvejsbegreb

Ordet »hærvej« er en sproglig modernisering af de ældre danske/oldnordiske ord »herstrædhæ«, »hærstrætæ«, »hærstrat« og »hervegr«. Tilsvarende har en oversættelse af de tyske ord »heerweg« og »heerstrasse« også spillet ind. Betegnelsen blev allerede benyttet i middelalderen, men var dengang en almindelig benævnelse for en hovedfærdselsåre. I Jydske Lov fra 1241 kaldes de større veje »kunungs hærstrætæ« – kongens hærvej, eller som Erik Kroman og Stig Iuul oversætter det: den offentlige hovedvej.⁹ Det er i denne sidstnævnte betydning, at man skal forstå en klage fra 1409 over, at en vis Henneke Stake havde frastjålet Simon fra Varde 13 okser »upper frien herstrathe«. ¹⁰

I de følgende århundreder fik mange forskellige veje i Danmark og hertugdømmerne da også påhæftet betegnelsen »hærvej«. En del af den gamle vej mellem Højer og Tønder blev i 1544 omtalt som »herren weg« og i 1769 som »Herrweg«. ¹¹ Tilsvarende omtalte hertug Hans i 1562 vejen, der gik gennem landsbyen Aller, og som oprindeligt var en del af den gamle landevej mellem Haderslev og Kolding, som »den almindelige hærvej«. ¹² Endelig kan der nævnes et eksempel fra 1796, hvor den såkaldte »krumme vej« – som den nuværende Rønsdamvej er en del af – fra Bov til Flensborg i nogle udskiftningssager blev omtalt som »den nach Niehuus führenden Herrwege«. ¹³ Det er da også den her skildrede brede betydning af ordet »hærvej«, som i det 16., 17. og 18. årh. benyttes i hertugdømmernes toldforordninger. Der skelnes her mellem på den ene side »Land- und Heerwegen« – der altså er en fælles betegnelse for alle større veje – og på den anden side de mindre »Nebenwegen«.

Denne opfattelse af hærvejsbegrebet går igen på Johannes Mejers kort, hvor de større veje ofte har fået påtegningen »Herweg« eller »Via regia«. Det førstnævnte gælder bl.a. en vej ved Husum og en vej ved Sorø og Ringsted. Tilsvarende opererer han på et kort over Rendsborg fra 1645 med en »Herwegh nach dem Kiel« og en »Herweg nach Ievestede«. Betegnelsen »Via regia« (kongevejen) bruges på samme måde. På kort over Flensborg og Gottorp amter fra 1649 samt talrige specialkort er, om man så må sige, den »nuværende« Hærvej omtalt som »Via regia«. Det gælder imidlertid også andre veje, som er indtegnet på kort over amterne Rendsborg, Kiel og Bordesholm. På et kort over Slesvig fra 1641 findes der både en »Via regia nach Rendsburg« og en »Via regia« til Ekernførde. Tilsvarende har landevejen mellem Aabenraa og Haderslev på et kort over Aabenraa-egnen fået påtegningen »Via regia«. At Johannes Mejer brugte betegnelsen »Herweg« og »Via Regia« synonymt fremgår endvidere med al ønskelig tydelighed af et kort over Dänischwold fra 1648, hvor han for en sikkerheds skyld gav landevejen mellem Ekernførde og Kiel begge påtegninger.

Det er i denne sammenhæng, man skal tolke Johannes Mejers brug af ordet »Rechte heer weg« nord for Immervad. Det ville for ham og hans samtid ikke have givet nogen mening at tale om den »rette« Hærvej i Hugo Matthiessens forstand. Den Hærvej, som vi kender i dag, var på Johannes Mejers tid ikke mere »ret« eller »rigtig« end alle andre større veje.

Told og »rette veje«

Problematikken omkring »Rechte herr weg« er også blevet behandlet af Bjørn Svensson. Oprindeligt lå han på linje med Hugo Matthiessen – ikke med hensyn til vejens mål, men i antagelsen af, at Johannes Mejer på sit kort ville fremhæve den som den »rigtige hærvej«. ¹⁴ Senere har Bjørn Svensson dog lagt vægt på et andet forhold i sit forsvar for den traditionelle tolkning af »Rechte heer weg«. Han kæder således Johannes Mejers påtegning sammen med toldforordningernes omtale af de »rette landeveje« i det 16., 17. og 18. årh. ¹⁵

For at kontrollere, at heste, okser, svin m.m. ikke blev ført uden om de mange landtoldsteder, skulle driverne dengang benytte sig af de større veje, der førte hertil. Det kom bl.a. til udtryk i den »Renovirte Zollverordnung und Rolle«, som Frederik 4. og den gottorpske hertug udstedte i 1711. For at undgå smugleri blev det her indskærpet, at man skulle bruge »der ordentliche Land- und Heerweg« til de to landsherrers fælles toldsteder ved Gottorp, Frederiksstad, Rendsborg, Itzehoe, Kiel, Neumünster, Bramstedt, Ülzburg, Segeberg, Oldesloe og Neustadt. Kvæg og andre varer, der «...von solvechen vorgeschriebenen Land- und Heerwegen abgehiet», og som blev antruffet «...auf einen oder anderen Nebenweg«, skulle konfiskeres. ¹⁶

Selv har Bjørn Svensson fremhævet de tilsvarende bestemmelser i de hansborgske registranter, der rummer de forskrifter, som udgik fra hertug Hans den ældre i Haderslev. For eksempel har Svensson citeret en forordning fra den 11. februar 1576, hvor hertugen udtrykte sin misbilligelse af, at okser, fæ og heste, der kom fra kongeriget, »...die rechte landstrasse nicht halten, besondern beywege suchen und also die rechten zollstedten alhier umtreiben«. I stedet blev det indskærpet, at der i kongeriget skulle fortælles i Ribe og Kolding, og at driverne i hertugdømmet »...auch die rechten, gewontlichen landstrassen halten, zu Haderschlebe die rechte zollstette besuchen und sich des umtreibens nach Dorningen [Tørning] und aller anderer beywegen enthalten«. ¹⁷

Pudsigt nok er den citerede kilde dog med til at modbevise Svenssons opfattelse af, at »Rechte heer weg« skulle have en toldmæssig betydning, idet det ifølge forordningen netop var forbudt at benytte vejene vest om Haderslev. I erkendelse heraf konkluderede Bjørn Svensson da også, at «...Johannes

Mejers anvendelse af betegnelsen »rechte Herr weg«...næppe kan have aktuelt sigte«, og at «..vejen mellem Immervad og Vedsted og videre nordpå må derfor have været den rette hærvej på et tidligere tidspunkt». ¹⁸ Hvornår det skulle have været tilfældet står imidlertid hen i det uvisse. Et bevaret toldregnskab fra 1539 viser i hvert fald, at okserne også på den tid blev drevet igennem Haderslev, hvor der blev betalt told til landsherren. ¹⁹ Men når »Rechte heer weg« end ikke var den »rette hærvej« i 1539, forekommer det usandsynligt, at Johannes Mejer skulle have benyttet ordet »rechte« i den betydning i 1649 – mere end hundrede år senere. Det ville tværtimod have været mere vild- end vejledende og til skade for tolden i Haderslev. På grund af det store slid på byens broer fik Haderslevs borgmester og råd i øvrigt i 1651 ret til at opkræve en passageafgift på 3 penninge pr. okse. For ikke at ulejlige de handlende unødigt, skulle dette beløb betales samtidig med tolden. Nogle af disse regnskaber er bevaret og giver et indtryk af færdslen over Haderslev. I marts 1652 var det ikke mindre end 13.940 okser, der passerede byen. ²⁰

Sammenfattende må det siges, at der ikke er noget belæg for at tolke Johannes Mejers »Rechte herr weg« som den »rette hærvej« – hverken ud fra en forestilling om, at det var den »rigtige« hærvej, eller set i en toldmæssig sammenhæng. Tilbage bliver den anden mulighed, at »Rechte herr weg« betyder den »højre hærvej«.

Danckwerths og Mejers »højre« og »venstre« hærvej

Nøglen til gådens løsning findes i Caspar Danckwerths tekst til »Newe Landesbeschreibung« fra 1652 og i Johannes Mejers utrykte »Renovirte Landesbeschreibung« fra 1654. I »Newe Landesbeschreibung der zwei Hertzogthümer Schleswich und Holstein« benytter Danckwerth flere gange ordene »Herweg« og »Heerstrasse« – ikke som navnet på én bestemt vej, men i datidens betydning: hovedvej/landevej. Et eksempel herpå var omtalen af Foldingbro, »...woselbsten die Heerstrasse von Ripen nach Jüdtlandt und insonderheit Wiborg Darüber gehet«. Tilsvarende opererede han med en »stor« hærvej, der gik fra Rendsborg til Flensborg og herfra videre »...gen [gegen] Hadersleben, und ferner in das Reich Dennemark«. Tilsvarende blev også landevejen mellem Flensborg og Mysunde og landevejen mellem Gottorp og Kiel kaldt for hærvej. Endelig betegnede han også den vigtige stuedrivningsvej mellem Toldsted og Ribe som en »Herweg«. ²¹

Johannes Mejers »Rechte herr weg« nævnte han ikke direkte i teksten. Om Immervad – som han kaldte for »Jammerwatt« – skrev han kun, at det var det sted »...woselbsten die Heerstrasse nach Coldingen und dem Reich

Dennemarck darüber gehet«. Tilsvarende skrev han et andet sted, at Immervad Kro var beliggende »...am grossen Heerwege«. ²² Man kan således ikke ud fra citaterne fastslå, om Danckwerth tænkte på vejen vest om Haderslev, eller den mere østlige vej igennem byen, da vejgafflen lå nord for Immervad, og begge veje førte til Kolding. Sandsynligheden taler dog for, at det var vejen gennem Haderslev, han tænkte på, da han som nævnt ovenfor et andet sted i sin tekst talte om en »stor« hærvej, der gik fra Rendsborg til Flensborg og herfra videre til Haderslev og Kolding.

Det er derimod omtalen af »hærvejene« ved Toldsted, som giver svaret på gåden om »Rechte herr weg«. Danckwerth skrev således om dette sted: »Nübell oder Zollstede, wor sich der Herweg theilet, und gehet der Rechte Strank fort nach Hadersleben, und dem Reiche Dennemarcks gerades weges zu, der lincke aber nach Ripen«. ²³ Danckwerth opererede således i sin tekst til Johannes Mejers kort med en »højre« og en »venstre« hærvej.

Det samme gjorde Johannes Mejer. To år senere gentog han i sin »Renovirte Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich und Holstein« omtalen af den »højre« og den »venstre« hærvej ved Toldsted. Tilsvarende skrev han, at den højre gren af hærvejen fra Toldsted fortsatte direkte til Haderslev og det danske rige. ²⁴ Der er på denne baggrund ingen tvivl om, at Johannes Mejer havde den samme rent praktiske opfattelse af ordet »rechte« på sit før omtalte kort og brugte det i denne betydning ved Immervad, hvor hærvejen (læs: landevejen) atter delte sig.

Man kan så spørge sig, i forhold til hvilken vej »Rechte herr weg« var den »højre«, og hvorfor Johannes Mejer overhovedet markerede det på sit kort.

Med hensyn til det først nævnte er der to muligheder. Set fra syd er »Rechte herr weg« den højre vej i forhold til den på Mejers kort indtegnede lidt vestligere, parallelt hermed løbende landevej. Set fra nord er »Rechte herr weg« tilsvarende den højre landevej, hvis man sammenligner med Oksevejen, der går fra Haderslev til Immervad. Meget tyder på, at det er den sidste løsning, der er den rigtige.

Som korttegner var Johannes Mejer af en praktisk natur. Det afspejlede sig bl.a. i de få oplysninger, som han nedfældede om de indtegnede veje. På det omtalte kort over den østlige del af Haderslev amt havde landevejen mellem Haderslev og Kolding fået påtegningen »Kunigs weg« – »kongevejen«, der var en pendant til hans »Via regia«. Vejen fra Haderslev til Aabenraa blev slet og ret kaldt for »Apenrader weg«. Tilsvarende var der en »Riper weg« og en »Tunder weg«. Hertil kom så påtegningen med »Rechte herr weg«. Tydeligvis var vejnavnene »set fra« Haderslev. Omvendt forholdt det sig på et samtidigt kort over den vestlige del af Haderslev amt, hvor Ribe var i centrum. Her blev vejen til Toldsted omtalt som »d. Weg n. Flensburg« og vejen til Haderslev

som »d. Weg n. Hadersleb«. Denne procedure kunne i det foreliggende tilfælde tyde på, at han på sit kort over Haderslev østeramt havde noteret »Rechte herr weg« som den »højre« landevej set fra Haderslev, mens vejen fra denne by til Immervad (Oksevejen) var den venstre. Antagelsen bestyrkes af, at vejen over Immervad til Haderslev og Kolding i Danckwerths og Johannes Mejers tekster som nævnt også blev omtalt som »Herweg« – begge steder endda som »den store« hærvej.

Der er i den forbindelse også den mulighed, at man skal se »Rechte herr weg« i et lidt større perspektiv. På Johannes Mejers kort delte landevejen sig syd for Kolding. Den venstre gren fortsatte mod Haderslev, mens den højre gik vest om byen, hvor begge veje igen mødtes ved Immervad. I så fald gælder påtegningen om den »højre hærvej« hele den her nævnte vestlige landevej.

At lave en notits om den »venstre hærvej« på kortet har Johannes Mejer givet vis følt overflødig, da det gav sig selv med påtegningen om den »højre«. At denne så overhovedet blev nævnt kan måske undre. Her har Bjørn Svensson og andre givetvis ret i, at »Rechte herr weg« var en landevej på retur, og at Johannes Mejer ved sin påtegning ville gøre opmærksom på den som en alternativ rute.

I stedet var det dog som nævnt vejen over Haderslev, der lagde ryg til de fleste rejsende. Det kom også til udtryk i de to værker, hvor Danckwerth og Johannes Mejer samstemmende skrev om Toldsted, at her gik en gren af hærvejen videre til Haderslev og det danske rige. Det var denne vejstrækning, som de i forhold til Toldsted-Ribe vejen betegnede som den »højre« hærvej. Set fra nord tog det sig anderledes ud. Her var vejen over Haderslev den »venstre«, og »Rechte herr weg« den »højre« indtil de to veje smeltede sammen ved Immervad.

NOTER

1. Frode Gribvad: Nogle spredte træk af Hellevad og Egvad sognes historie, p. 260. i: Vor Hjemstavn, 3. hæfte 1928 og 4. hæfte 1932.
2. H.V. Gregersen: Toldsted ved Hærvejen, pp. 87-88 (1978).
3. Se herom i Henrik Becker-Christensen: Hærvejen i Sønderjylland – et vejhistorisk studie. Fra Kongeåen til Danevirke, pp. 34-40 (1981).
4. Mads Lidegaard: Hærvejen over Kongeåen. Fra Vejle Å til Vojens, pp. 93-95 (1979). Henrik Becker-Christensen: Hærvejen i Sønderjylland – et vejhistorisk studie. Fra Kongeåen til Danevirke, pp. 121-122 (1981).
5. Dansk Biografisk Leksikon, bd. XV p. 459 (1938).
6. Johannes Mejers liv og levned er udførligt skildret af P. Lauridsen i Historisk Tidsskrift 6. Rk. I pp. 239-402 (1887-88). En opdateret omtale af Johannes Mejer med litteraturhenvisninger findes i Dansk Biografisk Leksikon (3. udgave).

7. Om striden med Caspar Danckwerth se P. Lauridsen: Kartografen Johannes Mejer, pp. 305-319. i: Historisk Tidsskrift 6. Rk. I (1887-88). Johannes Mejers manuskript findes i Det kongelige Bibliotek med betegnelsen Ledreborg 188 fol.
8. P. Lauridsen op.cit. p. 272 note 2.
9. Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene, II p. 131 (1933). Danmarks gamle love på nutidsdansk, II p. 159 (1945). Se endvidere Otto Kalkar: Ordbog til det ældre danske sprog 1300-1700, bd. II pp. 342-343 (1886-92). Ordbog over det danske sprog, pp. 1113-1114. Otto Mensing: Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch, bd. II p. 699 (1929).
10. H.V. Gregersen: Studedrift og toldoprævning i middelalderen langs den sønderjyske Hærvej, p. 7. i: Sønderjyske Årbøger 1973.
11. Sønderjyske Stednavne, III p. 233.
12. J.P. Trap: Danmark, X p. 166 (5.udgave).
13. Sønderjyske Stednavne, IV p. 568.
14. Bjørn Svensson: Rechte herr weg, p. 210. i: Sønderjysk Månedsskrift 1967.
15. Bjørn Svensson: Fra Hærvej til motorvej, pp. 30-31 (1984). Bjørn Svensson: Smuglerveje og rette veje, pp. 174-176. i: Sønderjysk Månedsskrift 1984.
16. Renovirte Zoll-Verordnung und Rolle (Slesvig 1711), paragraf 4 og 6.
17. Bjørn Svensson: Smuglerveje og rette veje, pp. 174-175. i: Sønderjysk Månedsskrift 1984.
18. Ibid. p. 176.
19. Thomas Otto Achelis: Aus der Geschichte des jütischen Ochsenhandels, pp. 201-203. i: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Bd. I 1930.
20. Ibid. pp. 200-201, 203-206. Corpus Statutorum Slesvicensium, II pp. 498-499.
21. Anførte værk pp. 71, 97, 104, 112-113.
22. Ibid. p. 71.
23. Ibid. p. 97.
24. Renovirte Landesbeschreibung der zwey Herzogthümer Schleswich und Holstein...durch Johannem Mejerum Husum. Cimbr. zum andern Mahll von Newen wieder übergesehen, mit mehr Landcarten und Andern Sachen vermehret undt verbeszert. Anno 1654. pp. 284, 385-386. i: Det kongelige Bibliotek, Ledreborg 188 fol.